

تحلیل برنامه های یهودیان عصر پیامبر (ص) با یهودیان عصر غیبت امام زمان (ع) در مقابله با شکل گیری تمدن اسلامی از منظر آیات قرآن کریم

پدیدآورده (ها) : احمدنژاد، امیر؛ محمدزاده، عاطفه
علوم قرآن و حدیث :: کوثر :: نیمه دوم بهار 1394 - شماره 53
از 109 تا 134

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1091317>

دانلود شده توسط : رسول جعفریان
تاریخ دانلود : 12/07/1396

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه قوانین و مقررات استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

تحلیل برنامه های یهودیان عصر پیامبر (ص) با یهودیان عصر غیبت امام زمان (ع) در مقابله با شکل گیری تمدن اسلامی از منظر آیات قرآن کریم

دکتر امیر احمد نژاد^۱

عاطفه محمدزاده^۲

چکیده:

مطالعات قرآنی پیرامون موضوع تمدن اسلامی، نقش رسول اکرم (ص) در شکل گیری این تمدن و رویارویی آن حضرت با موانع موجود را نمایان می سازد. از دیدگاه آیات قرآن، همزمان با بعثت نبی اکرم (ص)، فرهنگ و تمدن اسلامی با ملاک هایی چون الهی بودن، مبارزه با جهل و استبداد، بیداری افکار عمومی و اصلاح جامعه با تکیه بر اتحاد و تعاون مسلمانان، قابلیت بنیان گذاری دارد اما یکی از بزرگ ترین موانع پیامبر (ص) در تحقق این هدف، سران یهودند که با حربه های گوناگون به فتنه انگیزی می پردازند. آنها مبنای خود در این حرکت را بر چهار محور اصلی یعنی؛ انکار وحیانی بودن قرآن و نبوت آن حضرت، همکاری با مشرکان و منافقان، و ایجاد شکاف بین مسلمانان قرار می دهند. حال آن که پیامبر (ص)، به عنوان معمار این تمدن، با حمایت های الهی و به کارگیری تدبیر، نسبت به بسیاری از توطئه ها آگاهی می یابد و با اتخاذ شیوه های تقابلی مناسب و به موقع، تا آخرین لحظه حیات در خنثی سازی ترفندهای این دشمنان می کوشد تا همچنان پایه های این تمدن مستحکم باقی

۱. - استادیار و عضو هیأت علمی گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان، ۰۹۱۵۳۰۱۷۶۹۹

amirahmadnezhad@hotmail.com

۲. - دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه ۰۹۱۳۳۲۵۸۵۹۸

at.mohammadzadeh@yahoo.com

بماند. در عصر غیبت امام زمان (ع) عیناً صهیونیست بین الملل با همین برنامه ها و با استفاده از همه ی امکانات مکتوب و الکترونیک و سیستم های اطلاع رسانی بر روی همین چهار حور فعالیت میکنند و امروزه وظیفه امت رسوا الله (ص) این است که همان شیوه های تقابلی را به صورت فعال به میدان بیاورند و تمدن اسلامی را به منصه ظهور برسانند.

کلمات کلیدی:

قرآن، پیامبر (ص)، یهود، تمدن اسلامی، اسلام، عصر نزول.

مقدمه:

فتنه گری های یهود در عصر نزول قرآن، که مضمون بسیاری از سوره ها گویای آن است، ابعاد مختلف دشمنی این قوم را با اسلام نشان می دهد. اهمیت موضوع زمانی قابل درک است که تلاش پیامبر (ص) در ایجاد تمدن اسلامی را از آغاز بعثت در مکه و پس از آن در مدینه پی گرفته و موقعیت های گوناگون مأموریت ایشان در دوران رسالت را با تأمل نظاره کنیم. توطئه ی یهود در مقابل اسلام، آن گونه که در این مقاله نشان داده خواهد شد، نمونه ای از کارشکنی های این گروه از دشمنان در جلوگیری از پایه ریزی تمدن اسلامی در طول این مدت است. امروزه در عصر غیبت، فتنه های یهود (صهیونیست) در جهت جلوگیری از احیاء و ارتقاء تمدن اسلام ناب محمدی (ص) است. شیوه خاص قرآن در نقل ظرائف تاریخی، حاکی از آن است که پیامبر (ص) در مراحل مختلف دعوت، با بحران عظیمی از سوی اقوام یهود و بخصوص علمای آنها مواجه بوده که هر لحظه شکل گیری تمدن اسلامی را تهدید کرده است. با این نگاه، سؤال های متعددی به ذهن می رسد که بررسی تعداد اندکی از آنها مورد نظر این مقاله است.

یهودیان عصر پیامبر (ص)، چه راه کارهایی برای ایجاد موانع در شکل گیری تمدن

اسلامی اتخاذ کردند؟

یهودیان عصر غیبت امام زمان (ع) چه برنامه هایی را برای جلوگیری از احیاء و ارتقاء تمدن اسلامی پیش گرفته اند؟

دستور العمل های قرآن و استراتژی پیامبر (ص) برای خنثی سازی کارشکنی های یهودیان چیست؟

قابل توجه است که در این مقاله بیش از هر نکته دیگری، بر نقش یهودیان در جلوگیری از پیدایش تمدن اسلامی در عصر رسول اکرم (ص) و در عصر غیبت امام زمان (ع)، تأکید خواهد شد.

قرآن به عنوان موثق ترین مصدر تاریخی، صحنه هایی از تلاش یهود در این زمینه را به نمایش می گذارد؛ اولین اقدام آنها، ایجاد شرایط بحرانی در اخلاق و معنویات است که خود، مقدمه ای برای سقوط فرهنگی و سیاسی جامعه، و مانعی در برابر ایجاد تمدن اسلامی می باشد. نقش پررنگ یهودیان عصر پیامبر (ص) علیه اسلام، آن طور که در آیات قرآن آمده است، ضرورت بررسی انواع کارشکنی های آنها را روشن می کند. اما حقیقت آن است که این روش ها، خاص یهود نبوده، هر مخالف رشد تمدن اسلامی که پایگاه انحراف دینی دارد، می تواند از آنها استفاده کند. به همین علت امروز، که دوره بازگشت به خویشتن مسلمانان است و زمزمه احیاء تمدن بزرگ اسلامی به گوش می رسد، باز هم این دشمنی ها از طرف گروه های مختلف قابل تکرار است. از این رو، تأمل در چنین مباحثی، نه تنها هوشیاری مسلمانان در برابر توطئه ها را افزایش می دهد، که آنها را در به کارگیری واکنش های مناسب تریاری می نماید.

با توجه به رویکرد قرآنی پژوهش حاضر، منابع اصلی مورد استفاده در این نگارش، کتب تفسیری از نویسندگان متقدم، متأخر و معاصر است. از جمله این تألیفات، می توان به مجموعه آثار محمد عزه دروزه بخصوص تفسیر تاریخی «الحديث»، «سیره الرسول (ص)، صور مقتبسه من القرآن الکریم» و نیز «القرآن واليهود أخلاقهم ومواقفهم

و أحوالهم فی زمن النبی (ص)؛ به عنوان فصل دوم کتاب «تاریخ بنی اسرائیل من أسفارهم» اشاره کرد که اهمیت آنها به لحاظ تکیه مفسر بر آیات قرآن در تحلیل تاریخ صدر اسلام است. از منابع دیگر مورد استفاده می توان تفاسیر «جامع البیان فی تفسیر القرآن»، «مجمع البیان فی تفسیر القرآن»، «الکاشف»، «المیزان فی تفسیر القرآن» و برخی دیگر از تفاسیر را نام برد. گفتنی است علاوه بر این منابع، مطالب برخی از کتاب های تاریخی نیز به ضرورت مورد استفاده قرار گرفت. این در حالی است که برای آگاهی از دسیسه های یهود در عصر نزول، بیش از عبارات تفاسیر و گزارش های تاریخی، می توان با تدبر در آیات، به نتایجی دست یافت.

مفهوم تمدن اسلامی و منشأ آن

گروهی از پژوهشگران، تمدن را به معنی وسیع آن، مجموعه مرکبی می دانند که علم، اعتقاد، هنر، قانون، اخلاق، آداب و رسوم، عادات و هرگونه توانایی های دیگری را که انسان به عنوان فردی اجتماعی به دست آورده، در بر می گیرد. این افراد معنای یکسانی برای فرهنگ و تمدن در نظر می گیرند. اما گروهی دیگر، تمدن را مرتبه ای از فرهنگ نسبتاً پیشرفته ای به حساب می آورند که در آن فنون و علوم، و نیز حیات سیاسی رشد لازم را یافته باشد. (حلبی، ۱۳۶۵، ص ۳ و؛ به نقل از: جان لویس (۱۹۶۹)، مردم شناسی، ص ۲۷۰) با این حال، به نظر می رسد مورخ مشهور تاریخ تمدن، ویلیام جیمز دورانت، تعریف جامع تری دارد، چنانکه می گوید: «تمدن عبارت است از خلاقیت فرهنگی که خود در نتیجه وجود نظم اجتماعی و حکومت قانون و رفاه نسبی امکان وجود می یابد».

(دورانت، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۳)

تمدن بر اساس نوع تکوین، اشکال مختلفی دارد و هر یک دارای ویژگی هایی است که می توان به وسیله آن، انواع تمدن ها را از یکدیگر باز شناخت و تقسیم بندی نمود. تمدن اسلامی از نوع تمدن های مبتنی بر حیات دینی با محوریت آیین اسلام است که مؤلفه های آن عبارتند از: دین و اصول دینی، اخلاق، علم، عدالت و قواعد و مقررات؛

به طوری که مدینه النبی براساس همین ارکان شکل گرفت. براین اساس، تمدن اسلامی عبارت است از تمدنی ایدئولوژیک با مجموعه ای از ساخته ها و اندوخته های معنوی و مادی جامعه اسلامی که انسان را به سوی کمال در این دو بعد سوق می دهد. (ر.ک: بهنیا فر، ۱۳۹۱، ش ۳۴، ص ۷۳؛ جرجی زیدان و گوستاولوبون، ۱۳۶۸، ص ۴)

اغلب مفسران اسلامی، مباحث پیرامون تمدن بشری را، ذیل آیه ۲۱۳ سوره مبارکه بقره «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكَمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» مطرح کرده اند. (طباطبایی، بی تا، ج ۲، صص ۱۱۷ و ۱۱۶؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۹۸؛ جعفری، بی تا، ج ۱، ص ۵۰۶) با توجه به این آیه، برای رسیدن به تمدن واقعی، مهمترین ابزارها، به کارگیری دستور العمل های الهی توسط مجریان لایق و برگزیده است. بدین منظور خداوند متعال با نزول قرآن، کامل ترین قانون را برای اصلاح و رشد بشریت می فرستد و نبی اکرم (ص) را به عنوان مجری و مسئول بنیان گذاری تمدن اسلامی قرار می دهد.

با تأمل در معانی مختلف تمدن، می توان آغاز دعوت پیامبر (ص) در مکه را زمینه ساز تمدن اسلامی دانست؛ تمدنی که با تشکیل حکومت در مدینه پا گرفت و حمایت رسول اکرم (ص) و اهل بیت (ع)، علاقه مسلمانان به فهم قرآن و حدیث و تبعیت از سیره، اعتلا و شکوفایی آن را سبب شد.

از مجموع آیاتی که در این رابطه وجود دارد، این حقیقت دریافت می شود که یهودیان، از بدو رسالت پیامبر (ص) در مکه، برای نابودی اسلام و ایجاد بحران فکری - عقیدتی اقداماتی انجام داده، بخشی از توطئه های آنها علیه این نظام، مربوط به آن دوره از تاریخ اسلام است. بنابراین در تمام دوران دعوت، چه در مکه و چه در مدینه، شکل گیری و گسترش تمدن اسلامی با موانعی از سوی این دشمنان روبه روبرو بوده است.

آنان در مقاطع مختلف با انکار وحی و نبوت پیامبر(ص)، کتمان حقایق، پرورش شرک و حمایت از مشرکین، توطئه چینی با منافقان، تفرقه افکنی، انتشار شبهه، خرافه پرستی و...، خواستار گسترش انواع فساد و تباهی، استبداد و انحصار طلبی بوده اند. قرآن کریم پیرامون مقاومت یهودیان در برابر ایجاد و توسعه تمدن اسلامی، به ذکر انواع دسیسه های آنان که هر کدام برگرفته از خصایص ویژه قوم یهود است، می پردازد. بر این اساس، مهم ترین کارشکنی های آنان را می توان در محورهای زیر بررسی و تحلیل کرد:

انکار حقانیت نبوت پیامبر(ص)

تمام تجربیات تمدن ساز، نشان می دهد که دین، هدایت کننده حرکات عظیم اجتماعی است و بدون داشتن ایدئولوژی و تلاش در جهت آن، هیچ تمدنی امکان تحقق نمی یابد. از آن جا که یهود می داند تمدن اسلامی بر پایه آیین و حیانی و با محوریت رسول اکرم(ص) استوار است، از ترفندهای گوناگون برای مقابله با نبوت پیامبر(ص) و الهی بودن قرآن استفاده می کند. علمای یهود، در آغاز به انکار پدیده وحی روی می آورند تا از ریشه دار شدن تمدن اسلامی ممانعت کنند. آن گاه با پنهان کردن حقایق و حیانی و ایجاد شبهه در باورهای مسلمین، گام های بعدی خود در این مسیر را طی می کنند. آنچه در ادامه می آید، گوشه ای از عملکرد آنها را نشان می دهد:

۱- انکار اصل وحی

برخلاف نظر برخی از قرآن پژوهان که معتقدند پیامبر(ص) در آغاز بعثت امید فراوانی به یهود مدینه دارد و پس از هجرت، متوجه دشمنی آنها می شود(جعفری، بی تا، ج ۳، ص ۴۸۳ به نقل از ونسنگ، دائرة المعارف اسلامی، ج ۱، ص ۲۸)، مضمون برخی از آیات قرآن حاکی از آن است که یهود به دلیل باورهای نادرست خود علیه اسلام، حتی در مکه نیز مخالفتش را با آن حضرت نشان می دهد. انکار وحی بر رسول خدا(ص) که ناشی از

اعتقاد آنان نسبت به عدم نزول کتاب آسمانی بر هرانسانی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۵، ص ۳۳۹)، و البته با اعتراف آنها نسبت به نزول تورات بر موسی هم خوانی ندارد (مغنیه، ۱۴۲۴، ج ۳، ص ۲۲۳)، نمونه ای از اندیشه های باطل آنها است که در آیات مکی دنبال می شود: «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَارِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ» (انعام/ ۹۱)

یهود، با عدم پذیرش نزول وحی بر پیامبر (ص)، نه تنها قصد دارد نبوت آن حضرت را زیر سؤال برد بلکه می خواهد مانع از این شود که ایشان مدیریت جامعه را برعهده گرفته، زمینه پیدایش تمدن اسلامی را در سایه رهبری خود فراهم آورد. اما مسلم است که چون این تمدن بر مبنای توحید شکل می گیرد و معاد، نبوت و امامت از ارکان آن به شمار می رود، ارتباط و حیانی پیامبر (ص) با پروردگار و وجهه الهی ایشان در مقام رهبر، از همان بدو رسالت، چنان پشتوانه محکمی ایجاد کرده که با انکار اصل وحی نیز، همچنان پابرجا می ماند.

۲- کتمان حقایق تورات

یکی دیگر از حربه های یهودیان برای مردود اعلام کردن نبوت پیامبر (ص)، کتمان وجود این حقیقت و بخصوص صفات آن حضرت در تورات است: «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ» (مائده/ ۱۵ و نیز بقره/ ۱۴۶) که همراه با دیگر سرگردهای آنها، از جمله آمیختن حق و باطل «وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (بقره/ ۴۲ و نیز آل عمران/ ۷۱)، در قرآن آمده است. هدف یهود از کتمان حقایق و تحریف آنها، جلوگیری از بیداری افکار عمومی و ایجاد مانعی در گرویدن مردم به رسول الله (ص) است، آنها قصد دارند تا انسان های جاهل قبل از اسلام، اکنون نیز نتوانند از واقعیات آگاه شده، با شناخت حق از باطل و پیروی از مقتدایی چون پیامبر (ص)، در

ایجاد و توسعه تمدن اسلامی نقشی داشته باشند.

برخی از عالمان یهود که با پیدایش آیین جدید مخالفند، حقایق ظهور نبی اکرم (ص) را که در تورات آمده، نه تنها از مسلمانان که از خود عوام یهود نیز مخفی می کنند چون از این می ترسند که اگر به رسالت آن حضرت اعتراف کنند، منزلت آنان فرو ریزد (رک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴/۱/۲۱۶) و در عوض، پیامبر (ص)، تمدن اسلامی را پایه گذاری کند؛ تمدنی که شاید سالها بعد توسعه یابد. بنابراین، تلاش یهود به این معنا نیست که در آن زمان تمدن اسلامی به تمام معنا وجود دارد، بلکه حتی از بیم شکل گیری آن، در آغاز بعثت نیز دست به توطئه می زند.

علاوه بر این، علمای یهود از ترس این که مسلمانان به استناد تورات، حقانیت نبوت رسول خدا (ص) را ثابت کنند، بر یهودیانی که با آنها ارتباط دارند و صادقانه مطالب کتاب آسمانی را در اختیارشان می گذارند، خرده می گیرند: «وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِبَعْضِهِمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاوِكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ» (بقره/۷۶)

آسیب مهم دیگری که از طرف عالمان یهود متوجه اسلام است و در آیات بسیاری از قرآن با حساسیت خاصی روی این مسأله تأکید می شود، جعل آیات «وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤُونَ آلَ سِنْتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ» (آل عمران/۷۸) و تحریف بعضی از مطالب کتاب آسمانی است: «أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا الْكُفْرَ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ» (بقره/۷۵) و نیز ۴۱ بقره: نساء/ ۴۶ و ۴۷) کتمان آیات مربوط به ظهور پیامبر (ص)، مهم ترین مطلبی است که یهود به تحریف آن می پردازد و بدین گونه قسمت مهمی از مطالبی را که به آنها یادآوری شده، به دست فراموشی می سپارد. (جعفری، بی تا، ج ۳، ص ۹۴) این در حالی است که قوم یهود پیش از اسلام و هنگام روبه روشن شدن با مشرکان، با افتخار از پیامبر موعودی

سخن می گوید که به گمانش سیادت اجتماعی آینده یهود در سایه او به دست می آید. (بقره/۸۹) ولی پس از بعثت که با واقعیت دیگری مواجه می شود، واکنش متفاوتی از خود نشان می دهد. (دروژه، بی تا، ص ۴۵۸) ناامیدی آنها نسبت به یاری پیامبر (ص) برای غلبه براوس و خزرج، مثال زدنی است، چون برخلاف انتظار، این دو قبیله به آن حضرت ایمان می آورند و ایشان را علیه دشمنانش یاری می کنند تا آن جا که نام انصار بر آنها می نهند و حال آن که یهودیان کافر، خود یکی از دشمنان سرسخت رسول خدا (ص) به حساب می آیند. (ر.ک: دروزه، بی تا، ج ۲، ص ۱۲۳؛ مغنیه، ۱۴۲۴، ج ۱، ص ۱۵۱) این جاست که ترس از آشکار شدن حقانیت پیامبر (ص) یا به خطر افتادن موقعیت و مقامشان، آنان را به تفسیر متون دینی، مطابق با امیال خود و می دارد. (ر.ک: طباطبایی، بی تا، ج ۴، ص ۳۶۴) تا جایی که حتی برخی از اصول عقاید مانند حساب و عقاب روز قیامت را انکار (توبه/۲۹)، و بعضی از احکام شریعت مانند حرمت ربا و سنگسار کردن زناکار را پنهان می کنند. (بقره/۱۵۹؛ مغنیه، ۱۴۲۴، ج ۳، ص ۳۴) و تا پیامبر (ص) را به طور کامل تسلیم خواسته های خود که ناشی از تحریف دین است نیابند، از وی پیروی نمی کنند. «وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنْ هَدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهَدَىٰ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ» (بقره/۱۲۰) در این موقعیت که رسول خدا (ص) با تمام همت خود، برای تغییر فرهنگ مردم می کوشد و با تلاش پیروانش بذر تمدن اسلامی را در سرتاسر شبه جزیره عرب می افکند، یهود با خصائصی که در اوریشه دوانده، خود، مانعی بزرگ به شمار می رود. (ر.ک: دروزه، بی تا، ج ۲، صص ۱۲۵ و ۱۲۴) این ویژگی ها که پیش تر به ظاهر، حالت خاموشی داشت، پس از ظهور اسلام فوران کرده، افکار سران و بالطبع، عوام یهود را متحول می کند. علت عمده تغییر موضع یهود در قبل و بعد از بعث پیامبر (ص)، تعصب نژادی (بقره/۹۱؛ مغنیه، ۱۴۲۴، ج ۱، ص ۲۳۴) و غلبه نیروی حسد (بقره/۱۰۹؛ طباطبایی، بی تا، ج ۱، ص ۲۲۲) بر قوه تعقل است. احساس برتری یهود بر دیگر نژادها، تا جایی در ذهن این قوم جا گرفته است که در عصر

پیامبر(ص)، نسبت به نزول کتاب آسمانی بر آن حضرت حسادت ورزیده (نساء/۵۴)،
اعتراض می کنند. (بقره/۹۰)

قرآن با بیان ادعاهای یهود (بقره/۸۰ و ۱۱۱؛ مائده/۱۸؛ جمعه/۶) خود برترینی آنها را تأیید
می کند. یهودیان با تصور امتیازات موهوم برای بنی اسرائیل، جرأت انواع فساد ها را
پیدا کرده (توبه/۳۴)، تابعیت پیامبری که از قوم آنها نیست را نمی پذیرند. (بقره/۹۱؛ رک:
دروزه، بی تا، ص ۴۸۵) این درست برخلاف ویژگی جهان شمول بودن اسلام است که در
بسیاری از آیات قرآن به تصریح آمده است. (انبیاء/۱۰۷، سبأ/۲۸؛ ص/۸۷؛ قلم/۵۲؛ تکویر/۲۷)
بنابراین گرچه خاستگاه تمدن اسلامی در میان قوم عرب است ولی رسول خدا(ص)
رسالتی جهانی دارد. (رک: قربانی، بی تا، ص ۶-۸) بدین ترتیب دین اسلام از آغاز ظهور، خود
را در حصار تنگ نژاد، قوم و زبان محصور نمی سازد. مقایسه وضع زندگی بشر قبل و
بعد از بعثت، تحولات فرهنگی در هر یک از مناطق عرب و غیر عرب و وسعت نتایج
مثبتی که از دعوت آن حضرت در اجتماعات بشری به بار آمده، این مسئله را تأیید
می کند. (رک: دروزه، ۱۴۲۹، ج ۹، صص ۷۹-۷۷؛ طباطبایی، بی تا، ج ۱۴، ص ۳۳۱)

۳- القای شک و تردید در اعتقاد مسلمانان

یکی از ترفندهای مهم تبلیغاتی و توطئه فرهنگی در مبارزه با تمدن اسلامی، ایجاد
جنگ های روانی است که در قالب تخریب شخصیت های مهم دینی و کتاب آسمانی
صورت می گیرد. سران یهود در عصر بعثت، از این راه به عنوان حربه ای استفاده می
کنند تا اذهان عمومی را نسبت به رسول الله(ص) که رهبر دینی است و قرآن که کتاب
اوست، دچار تشویش کرده، با ایجاد شک و تردید در اعتقاد و ایمان مسلمانان، آنها را
از گرویدن به آن حضرت پشیمان کنند. (رک: دروزه، ۱۴۲۹، ج ۶، ص ۱۸۲؛ جعفری، بی تا، ج ۲، ص ۱۵۸)
شکست احد، فاجعه شوم رجیع و بئرمعونه که منجر به شهادت جمع قابل توجهی از
مسلمانان شد، این دشمنان را به فکرمی اندازد تا این بار از راه دیگری برافکار عمومی
تأثیر گذارند. (رک: منتظر القائم، ۱۳۸۶، صص ۱۸۲ و ۱۸۰ و ۱۵۲) یهود که به خاطر شکست در غزه

بنی قینقاع به شدت نفوذ و قدرتش فروکش کرده، پس از ماجرای احد، فعالیت خود را دوباره آغاز می‌کند. علمای یهود در این اوضاع و احوال که روحیه مسلمانان دچار ضعف شده، مؤثرترین سلاح را متزلزل ساختن عقیده مسلمانان می‌بینند و با شبهه افکنی در صدد رسیدن به این هدف برمی‌آیند. (ر.ک: منتظر القائم، ۱۳۸۶، ص ۱۹۵) علت این امر آن است که رسول خدا (ص) در جریان تمدن سازی اسلامی، نیاز به نیروهایی را سخ دارد، آنهایی که با شنیدن هر شعاری به راحتی منعطف نگردند و در برابر شایعه ها، سریع تسلیم نشده، عقب نشینی نکنند. اما یهود با آگاهی از این موضوع در جهت خلاف آن گام برمی‌دارد و بیش از همه نسبت به باورهای افراد حساسیت نشان می‌دهد تا تمدن دینی اسلام را از ریشه دچار لغزش کند. آنچه در ادامه می‌آید، نمونه ای از اقدامات یهود در رسیدن به این مقصود است:

عدم پیروزی مسلمانان در جنگ احد، بهانه ای است برای یهود تا به دور از انتظار بودن شکست پیامبر (ص) را با طعنه بیان کرده، برای تخریب اذهان عمومی، شایعه کند که اگر او رسولی برحق و مأموری از طرف خدا بود، شکست نمی‌خورد؛ بدین طریق افکار مردم کوتاه فکر را تحت تأثیر قرار می‌دهد و ذهنیت آنها را نسبت به رهبر جامعه دینی دچار تشویش می‌کند. (ر.ک: طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۷۰۶؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۴۴۹)

بی اعتبار نشان دادن قرآن و کاستن از تأثیر آن در مردم، توطئه دیگری است که یهود از طریق آن تازه مسلمانان را مردود کرده، از همراهی با رهبر خود باز می‌دارد. ایمان جمعی از دانشمندان یهود به قرآن در آغاز روز و اعتراف به اشتباه خود در پایان همان روز، طرحی است ماهرانه که شک و تزلزل را در میان افراد سست عنصر گسترش می‌دهد. «وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَ اكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ» (آل عمران / ۷۲)

در برخی منابع قرآنی، تاریخی هم به این توطئه یهود اشاره شده، چنانچه دروزه

فصلی را به گزارش یهودیانی اختصاص داده که با انواع دسیسه ها، سعی در تخریب اسلام دارند. (رک: دروزه، بی تا، ج ۲، صص ۱۸۷-۱۶۶)

شایعه عدم توانایی مسلمانان برای مناظره و اثبات حقانیت دین خود، همچنین اختصاص دادن نبوت و شریعت به اقوام یهود (آل عمران/ ۷۳)، از مواردی است که از بیان آن ابا نمی ورزند. (رک: طبری، ۱۴۱۲، ج ۳، صص ۲۲۴-۲۲۱؛ دروزه، ۱۴۲۹، ج ۷، صص ۱۷۰ و ۱۶۹؛ جعفری، ج ۱، صص ۱۵۹ و ۱۵۸)

آنها می کوشند از طریق اعمال فشار اقتصادی نیز در عقاید مسلمانان خلل ایجاد کنند و شبهاتی بردین آنان وارد سازند. از این رو به مسلمانان قرض نمی دهند و در مقابل تقاضای وام فرستادگان پیامبر، خدای آنها را فقیر و خود را ثروتمند معرفی می کنند. «لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْخَرْقِ». (آل عمران/ ۱۸۱؛ طبری، ۱۴۱۲، ج ۴، ص ۱۲۹)

یهود به قصد ایجاد تشکیک در حقانیت پیامبر (ص) و سرباز زدن از قبول اسلام، به بهانه هایی متوسل می شود. «الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عٰهَدَ إِلَيْنَا لَأَن نُّؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ». (آل عمران/ ۱۸۳) بدین صورت قبول دعوت پیامبر (ص) را مشروط به آوردن قربانی می کند و مدعی می شود که در این مورد خدا از آنها پیمان گرفته است.

(رک: طبری، ۱۴۱۲، ج ۴، ص ۱۳۱؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۱۹۷)

بدین ترتیب این دشمنان که فریب مسلمانان ساده اندیش و منحرف ساختن آنان را در دستور کار خود قرار می دهند، با افراد بی ثبات، طرح دوستی ریخته و ضمن تظاهر به خیر خواهی (طباطبایی، بی تا، ج ۴، ص ۳۶۴)، آنان را نسبت به دین اسلام بدبین می سازند و از این طریق تلاش می کنند تا پایه های جامعه اسلامی را فروریزند و در بدو شکل گیری تمدن اسلامی آن را با مشکلات جدی درگیر کنند. این در حالی است که فتنه های یهود به مرور برای پیامبر (ص) آشکار شده، هدف نهایی دشمن

۱۲۰

که گمراهی و انحراف پیروان آن حضرت است، با نزول آیات الهی بارها یادآوری می‌شود. (آل عمران/ ۶۹؛ نساء/ ۴۴) ایجا فِرَق ضاله برای گمراهی و انحراف امت رسول الله (ص) از دیگر شگردهای صهیونیست بین الملل است. فرقه ضاله بهائیت و فرقه ضاله وهابیت هر دو زاینده دست یهودیان و صهیونیست بین الملل هستند و اکنون هرچه امت اسلام ضربه می‌خورد و شکاف می‌یابد اثر این دو فرقه ضاله است (کتاب خاطرات مستر همفرد- نشر امیرمیر- ۱۳۹۲)

همکاری با مشرکین

دعوت رسول الله (ص) و حرکت ایشان در شکل دهی تمدن اسلامی، از آغاز، توأم با ندای عدالت بوده است. با این حال، آیین جدید با اندیشه های یهود و مشرکان سازگاری ندارد و منافع آنها را به خطر می‌اندازد. از این رو، علی‌رغم این که این دو گروه، به لحاظ عقیدتی با هم تفاوت هایی دارند، اما از آن جا که هریک از آن ها سرسخت ترین دشمنان آن حضرت به حساب می‌آیند (مانده/ ۸۲؛ رک: دروزه، بی تا، ج ۲، ص ۱۸۵) در مخالفت با پایه گذاری تمدن اسلامی به دست پیامبر (ص)، علیه ایشان متحد شده، پیوند دوستی برقرار می‌کنند. (مانده/ ۸۱ و ۸۰؛ رک: مغنیه، ۱۴۲۴، ج ۳، ص ۱۱۴؛ دروزه، بی تا، ج ۲، صص ۱۲۷ و ۱۲۶)

با استناد به آیات قرآن، می‌توان همکاری یهودیان و مشرکین را در سه محور حمایت فکری، اطلاعاتی و نظامی به بحث گذاشت:

۱- حمایت فکری

هنگامی که انقلابی در محیطی روی می‌دهد، مسلماً منافع گروهی ظالم و خودکامه به خطر می‌افتد؛ در این حالت، اولین اقدام آنان، پیش کشیدن جنگ سرد و تبلیغات مستمر به نفع خویش است. (رک: مکارم، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۹۸) امروزه، دشمنان اسلام با استفاده از این روش، به دنبال ترویج سبک زندگی غیر الهی در جوامع اسلامی هستند. همین

حالت در ابتدای ظهور اسلام و شکل گیری تمدن اسلامی هم وجود دارد؛ لذا یهود در آغاز هم دستی با مشرکین، نه از شیوه نظامی، بلکه از طریق فرهنگی به تبلیغ می پردازد تا مانع گرایش افراد به پیامبر (ص) و اسلام گردد. قرآن سند موثقی است که به وضوح از این فعالیت ها پرده برداری کرده، راه کارهای متنوع یهودیان را در قالب موارد زیر نشان می دهد:

الف - روحیه دادن به مشرکین

درخواست مشرکین مکه از یهودیان برای داوری میان آنها و مؤمنین، قضاوت علمای یهود به نفع مشرکین و تشویق آنها به ادامه بت پرستی «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا» (نساء/۵۱)، حاکی از حمایت فکری سران یهود از دشمنان داخلی پیامبر (ص) در مکه است. بدین صورت مشرکین با اطمینان از درستی اعمال خود، مصمم تر از قبل، به مخالفت با آن حضرت برمی خیزند. (ر.ک: طبری، ۱۴۱۲، ج ۵، صص ۸۵ و ۸۶؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۳، ص ۹۳)

ب - طرح سؤالات پیچیده

با شکست یهود در مجادلات کلامی مقابل پیامبر (ص)، سران این قوم تصمیم می گیرند تا با تحریک مشرکین، آن حضرت را به مناظره علمی فرا خوانند. گروهی از سرکردگان یهود با پیش کشیدن سؤالات پیچیده دینی (اعراف/۱۸۷؛ اسراء/۸۵؛ کهف/۸۳)، در پی خرد کردن شخصیت رسول الله (ص)، این نقشه را طرح می کنند، اما به جای رسیدن به هدف خود، با آشکار شدن مقام علمی پیامبر (ص)، حتی برخی از یهودیان، مسلمان می شوند. (قمی، ۱۳۶۳، ج ۲، صص ۳۲ و ۳۱)

اسلوب این گونه سؤالات در نگاه دروزه، بوی تحدی و تمسخر می دهد، از این رو به نظر نمی رسد که هدف یهود یا مشرکین، تحقیق و پی بردن به حقایق اعتقادی باشد. (دروزه، ۱۴۲۹، ج ۲، ص ۵۴۷) علیرغم تلاش یهود در این مسیر، پیامبر (ص) با تبیین منطقی

و استدلال های محکم تا حدود زیادی، افراد را به سوی اسلام فرامی خواند. رعایت شئون اخلاقی، نرم خویی و مدارای آن حضرت با مردم، عامل مهمی در جذب آنها می باشد، چنانکه خداوند متعال می فرماید: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ.» (آل عمران/ ۱۵۹) یهود و عوامل یهودی زده و مسیحیان صهیونیست در عصر غیبت امام زمان (ع) بالغ ۲۰,۰۰۰ شبهه علیه قرآن و وحیانی بودن آن تولید کرده اند و هزاران هزار شبهه و سوال پیچیده علیه اسلام و رسول الله (ص) تولید کرده اند.

۲- حمایت اطلاعاتی

یکی از حربه های دشمن در جلوگیری از ایجاد تمدن اسلامی و یا پیشرفت آن، خیانت به نظام های حکومتی است. مخالفان نظام اسلام، با آگاهی از اسرار این حکومت ها و آشکار نمودن اطلاعات محرمانه آنها، هم چنین با لغو تعهدات، در پیشبرد اهداف خود می کوشند در عصر پیامبر (ص) نیز یهود با طرح چنین نقشه هایی بار دیگر حمایت خود از مشرکین را نشان می دهد. اگرچه تمام فعالیت های این گروه، نوعی خیانت به حساب می آید، با این حال می توان آنها را از سه جنبه بررسی نمود:

الف- جاسوسی

یکی از اعمال نفاق آلود یهودیان که آن را در جهت همکاری با مشرکین انجام می دهند، حضور در مجالس مسلمانان به منظور کسب اطلاعات از وضعیت آنها و جاسوسی برای سران قریش است: «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ...» (مائده/ ۴۱؛ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه،

۱۳۷۴، ج ۴، ص ۳۸۴؛ جعفری، بی تا، ج ۳، صص ۱۵۷ و ۱۵۶)

رفت و آمدهایی پنهانی از سوی برخی از یهودیان، از جمله بزرگان بنی نضیر به

مکه، نمونه ای از تلاش های صورت گرفته در این زمینه است که منجر به افشای اسرار نظامی و عملیاتی مسلمانان برای مشرکان مکه می شود. (رک: جعفری، ۱۳۹۰، ص ۲۱۶)

ب- پیمان شکنی

نقض پیمان، یکی از خصلت های شناخته شده یهود در همه دوران ها و از جمله در عصر پیامبر (ص) است. معرفی یهودیان

پیمان شکن در آیات قرآن به عنوان افراد خیانت کار، این مطلب را تأیید می کند.

(مائده/۱۲ و ۱۳)

یکی از مهم ترین اقدامات سیاسی پیامبر (ص) پس از هجرت، آن است که میان مسلمانان به عنوان «امت واحده» همبستگی ایجاد کند و یهودیان را نیز در این امت جای دهد. بدین منظور، علاوه بر پیمان نامه عمومی، پیمان جداگانه ای با هر یک از سه قبیله یهودی بنی نضیر، بنی قینقاع و بنی قریظه منعقد می شود که از مهم ترین مفاد این قرارداد، عدم همکاری با دشمنان مسلمانان، آزار نرساندن به پیامبر (ص) و پیروان ایشان و مجازات آنها در صورت عمل برخلاف این قرارداد است. (رک: منتظر القائم،

۱۳۸۶، صص ۱۲۲-۱۲۰)

بدین ترتیب، برای سامان دادن اوضاع اجتماعی و سیاسی مدینه و برطرف کردن اختلافات دیرینه قومی و قبیله ای اوس و خزرج و یهودیان، به ابتکار پیامبر (ص) نخستین قانون اساسی حکومت اسلامی، نوشته می شود تا براساس آن، حقوق گروه های مختلف ساکن در مدینه معین گردد و در کنار ایجاد نظم و عدالت، از بروز هرگونه تشنج نیز جلوگیری شود.

سیره پیامبر (ص)، همواره اصرار ایشان بر وفاداری نسبت به چنین قوانین و تعهداتی حتی با غیر مسلمانان است، در حالی که یهودیان با مشاهده پیشرفت اسلام، دچار نگرانی و ناآرامی شده، شروع به کار شکنی علیه رسول الله (ص) می کنند. «إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ. الَّذِينَ عَاهَدَتْ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ

مَرَّةً وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ» (انفال/ ۵۶ و ۵۵) بدین وسیله یهودیان پیمان نامه ای را که خود آن را قبول کرده اند، نقض کرده، و عناد خود را با نظام اسلامی آشکار می کنند.

با وقایعی که پس از پیروزی در جنگ بدر اتفاق می افتد؛ اولین جرقه پیمان شکنی تبدیل به آتشی می شود که از میان یهود بنی قینقاع زبانه می کشد. (دروزه، بی تا، ص ۵۰۸) بنی قریظه نیز، برخلاف پیمان خود، در جنگ بدر برضد آن حضرت به یاری مشرکان مکه برمی خیزد و اسلحه در اختیار آنها می گذارد. پس از پیروزی پیامبر (ص) بر مشرکان و به دنبال اعتراض مسلمانان، یهودیان متعهد می شوند که دیگر این کار را تکرار نکنند ولی بار دیگر در جنگ احزاب با یاری دشمنان اسلام، خیانت خود را نشان داده، مشکلات بسیاری برای پیامبر (ص) و لشکر اسلام ایجاد می کنند. (ر.ک:

جعفری، بی تا، ج ۴، ص ۳۹۱؛ مغنیه، ۱۴۲۴، ج ۳، صص ۴۹۹ و ۴۹۸)

ج- طرح قتل پیامبر (ص)

خیانت یهود محدود به پیمان شکنی و افشای اطلاعات سری مسلمانان نیست. بلکه به مرور دامنه آن گسترده شده، تا حد تهدید زندگانی پیامبر (ص) هم پیش می رود و سرانجام این تهدید توسط یهود بنی نضیر آشکار می شود. آنان که در نتیجه همبستگی با مشرکین مکه، جسارت یافته، در پی توطئه ای برای قتل پیامبر (ص) برمی آیند.

با این وجود، مدیریت هوشمندانه پیامبر (ص) در حفظ موقعیت خود و نظام اسلامی، حتی بعد از افشای برخی اسرار حکومتی و پیمان شکنی از سوی یهود، جامعه راهم چنان در مسیر تحولات مربوط به شکل گیری تمدن اسلامی به پیش می برد.. به علاوه، آگاهی آن حضرت از توطئه قتل از طریق وحی، نقشه یهودیان برای از میان برداشتن رهبر اسلام را در هم می شکند. (ر.ک: منتظرالقائم، ۱۳۸۶، ص ۱۹۷، ۱۵۹؛ جعفری، ۱۳۹۰، ص ۲۱۵) اگرچه امروزه با تمام امکانات به دنبال ترور شخصیت رسول الله (ص) هستند و سیره و مرام ایشان را به تمسخر می گیرند.

علیرغم این که امروزه جنگ سخت از سوی دشمنان اسلام، جای خود را به جنگ نرم و ابزارهای تبلیغاتی داده است، اما همچنان در برخی نقاط جهان نبردهای مسلحانه ادامه داشته، تلاش می شود تا از همراه ممکن، از اشاعه تمدن اسلامی جلوگیری شود. شیوه های برخورد با این تمدن از قرن ها پیش تا کنون به همین سبک بوده است، چنانکه یهود عصر پیامبر (ص) نیز همین روش ها را به کار می گیرد، اما سیاست آنها، به مرور از نوع تبلیغاتی علیه مسلمانان به سیاست اتحاد نظامی با مشرکان مکه تغییر می یابد. (انفال/ ۵۶ و ۵۵) این در حالی است که پیامبر (ص) بر اساس آیات الهی: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ» (آل عمران/ ۶۴) آنان را به وحدت و همبستگی با مسلمانان و تقابل با بت پرستان فرامی خواند، اما یهود با تحقیر اعتقادات مسلمانان از یک سو و تشویق مشرکین برای حمله به مدینه و اتحاد نظامی با آنان از دیگر سو، نبردهای میان یهودیان و مسلمانان را شدت می بخشید. (احزاب/ ۲۶؛ رک: دروزه، ۱۴۲۹، ج ۷، صص ۷۷ و ۳۶۷)

پشتیبانی نظامی یهود از مشرکین در جنگ احزاب، نمادی از اتحاد دشمنان پیامبر (ص) است. حوادث پیش از این نبرد، مانند جنگ بدر، درگیری های مسلمانان با قبایل اطراف مدینه و اخراج یهود بنی قینقاع و بنی نضیر از این شهر سبب می شود که دشمنان اسلام، از مشرکان و یهودیان و برخی از قبایل عرب، در تلاش همه جانبه بر ضد مسلمانان همنا شوند و برای شکستن قدرت این حریف مشترک، اتحادی بزرگ تشکیل دهند. (جعفری، ۱۳۹۰، ص ۲۲۴)

اما در نهایت با پیروزی مسلمین در جنگ احزاب، متواری شدن بنی قینقاع و بنی نضیر از مدینه و نابودی بنی قریظه (آل عمران/ ۱۱۱ و ۱۲؛ حشر/ ۲؛ دروزه بی تا، ۵۲۰-۵۰۷)، خیبر، دژ آهنین یهود، تنها کانون عظیم و پرخطر برای حکومت اسلامی محسوب می شود.

یهودیان خیبر که ضد اسلام توطئه چینی می کنند، با حمایت های اقتصادی، مشرکین را به جنگ با اسلام ترغیب نموده، یکی از محکم ترین پایگاههای مخالفان اسلام را تشکیل می دهند. اما سرانجام، درایت پیامبر (ص) و شجاعت پیروان ایشان، منجر به سرکوبی یهود و احیاء حقانیت دین اسلام می گردد: «وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا» (فتح/۲۰؛ قمی، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۳۱۶؛ منتظر القائم، ۱۳۸۶، صص ۲۰۶-۲۰۳) علاوه بر این، امدادهای غیبی در بسیاری از شرایط بحرانی، از جمله جنگ بدر و احزاب زمینه را برای خنثی سازی این فتنه ها فراهم می کند. (ر.ک: منتظر القائم، ۱۳۸۶، صص ۱۴۲، ۱۵۹، ۱۶۳) صهیونیست بین الملل در عصر غیبت با تربیت گروه های دست نشانده به دنبال اسلام هراسی و زشت نشان دادن چهره اسلام و احکام اسلام است تا مانع از احیاء و ارتقاء تمدن اسلامی شود.

هم دستی با منافقان

یکی از راه کارهای دشمنان در مقابله با تمدن اسلامی، تحریک گروه های مخالفی است که از داخل مناطق اسلامی، به عقاید دینی مردم ضربه وارد می کنند. با گسترش روز افزون اسلام در دوران حیات پیامبر (ص)، یهود که خود را شکست خورده می بیند، بهترین ترفند در مبارزه با تمدن اسلامی را اتحاد با دیگر مخالفان آن حضرت می پندارد و این بار تلاش می کند تا با منافقان داخلی همکاری کند.

در آغاز بعثت نبی اکرم (ص) که برخی یهودیان اسلام را می پذیرند و برخی دیگر به صراحت به کفر خود اعتراف می کنند، گروهی از مشرکان نیز به ظاهر در جرگه مسلمانان درمی آیند. آنان که در اصل نفاق پیشه هستند (نساء/۱۴۰ و ۱۳۹؛ محمد/۱۶) و به خاطر کفر خود با یهودیان سنخیت دارند، از سوی آنان مورد حمایت فکری، اطلاعاتی و نظامی قرار می گیرند. یهود بنی نضیر و بنی قریظه که پیش از بعثت پیامبر از مبلغان اسلام بودند، اکنون با به خطر افتادن منافعی که از توطئه گران به حساب آمده، قول

همکاری به منافقان می دهند، پناهگاهی برای آنان به شمار می آیند» و فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُضْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ. (مائده/۵۲؛ و نیز مائده/۵۳ و محمد/۲۶ و ۲۵؛ رک: دروزه، ۱۴۲۹، ج ۹، صص ۱۵۵ و ۱۵۴) و به تبادل نظر با آنان می پردازند: «وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ». (بقره/۱۴؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۷، ص ۴۷۳؛ دروزه، بی تا، ج ۲، صص ۱۷۹ و ۱۲۱)

اما گرایش قبایل مختلف عرب به آیین جدید، مسلمانان را بیش از پیش قدرتمند می کند و قلوب یهود را که اینک آکنده از بغض و کینه و حسد است، بیشتر به هراس می اندازد. در این شرایط است که بار دیگر سران یهود، طبیعت عهد شکن خود را بر ملا ساخته، تمام قیود عهدنامه خود با پیامبر (ص) را زیرپا می گذارند و با منافقان همگام می شوند: «أَوْ كَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ». (بقره/۱۰۰؛ رک: دروزه، ۱۴۲۹، ج ۶، ص ۲۰۶) بدین ترتیب قصد دارند اتحادی که رسول خدا (ص) از طریق پیمان های برادری محکم کرده بود، از هم بگسلند. در این میان، منافقان نیز آنها را به مقاومت علیه پیامبر (ص) تشویق کرده، وعده مساعدت می دهند (حشر/۱۱) رسول اکرم (ص) که از وعده دروغ منافقان مطلع است، به یهودیان اخطار می کند، ولی آنان جدی نمی گیرند (حشر/۱۶-۱۴) و حتی نقشه هایی را که برای مقابله با مسلمانان در ذهن داشته اند، به مرحله اجرا می گذارند. بدین ترتیب، یهود نه تنها دشمنان خارجی و مشرکان، بلکه مخالفان داخلی را نیز تحریک کرده، آتش جنگ های متعددی را به پا می کند. (رک: طباطبایی، بی تا، ج ۱۶، ص ۲۸۵؛ دروزه، بی تا، ج ۲، ص ۱۰۷)

گفتنی است نحوه پشتیبانی سران یهود از منافقان همانند حمایت آنها از مشرکین است. اما از آن جا که این مبحث در فصل قبل به طور مفصل تبیین شد، برای جلوگیری از اطاله کلام، به همین اندازه اکتفا می شود.

تفرقه افکنی

اتحاد و همبستگی اجزای هرامتی، موفقیت آن را تا حدود زیادی تضمین می کند؛ اهمیت موضوع تا آن جا است که در غیبت موسی (ع)، هارون ازیم تفرقه در بنی اسرائیل، با گمراهان برخورد شدیدی ندارد و به ظاهر از فرمان آن حضرت سرپیچی می کند: «قَالَ يَا بَنُ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي» (طه/ ۹۴) این موضوع در پیدایش تمدن اسلامی و توسعه آن در هر زمانی صادق است.

در عصر پیامبر (ص)، قرار گرفتن نژاد عرب و غیر عرب تحت لوای اسلام، و اتحاد نو مسلمانان با مؤمنان اولیه، در شکل گیری تمدن اسلامی تأثیر گذار بوده، تبعیت همگانی از رهبری رسول الله (ص)، حفظ انسجام این تمدن و گسترش آن را به همراه می آورد. از این رو پیامبر که همواره در تلاش است تا وحدت را در فضای جامعه حاکم کند، پس از هجرت و تشکیل حکومت اسلامی، خود را موظف به برقراری پیمان اخوت می داند. (ر.ک: دروزه، ۱۴۲۹، ج ۳، ص ۲۷۲) اما در جناح دیگر، آنچه بیش از همه در موفقیت یهود تأثیر دارد، گسستگی و فاصله بین مسلمانان است؛ چرا که جدایی افراد جامعه به اندازه وحدت آنها می تواند در پایه گذاری تمدن اسلامی نقش داشته، مانع بزرگی برای آن به شمار آید. بسیاری از آیات قرآن، تلاش سران یهود که در صدد قطع پیوند مؤمنان هستند را یادآوری می کند؛ نمونه های ذیل، این موضوع را در موقعیت های گوناگون رسالت پیامبر (ص) به نمایش می گذارد:

۱- شکستن پیوند برادری؛ آفت تمدن اسلامی

گرچه رسول خدا (ص) با ایجاد پیمان اخوت، قصد دارد تا اتحاد امت را برقرار کرده، زمینه شکل گیری تمدن اسلامی را فراهم کند، اما حرکت های تفرقه افکنانه یهود، آن حضرت را با مشکلاتی روبه رو می کند؛ سران یهود می کوشند تا صمیمیت موجود میان مهاجران و انصار را با برانگیختن تعصب آنها و جعل تبلیغات هریک علیه

۱۲۹

دیگری خدشه دار کنند یا با یادآوری بغض ها و کینه های قبایلی که پیش از اسلام برضد هم می جنگیدند، دشمنی آنها را زنده کرده، اختلاف و پراکندگی بیشتری را سبب شوند: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ» (آل عمران/ ۹۹؛ طبری، ۱۴۱۲، ج ۴، صص ۱۷ و ۱۶؛ دروزه، ۱۴۲۹، ج ۷، ص ۲۰۰) در این میان، منافقان نیز که کمر به نابودی اسلام بسته اند، همکاری مضاعفی با یهود دارند. با این حال رسول الله (ص) که از طریق وحی از اقدامات سفیهانه یهود آگاه است (آل عمران/ ۱۰۳-۹۹) مسلمانان را به استمرار وحدت و پرهیز از مناقشه و اختلاف فرا می خواند و آفت تفرقه و بروز تنش را به پیروان خویش گوشزد می کند. (ر.ک: طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۸۰۲؛ جعفری، بی تا، ج ۲، ص ۲۰۴-۲۰۲)

۲- اعتراض به تغییر قبله؛ مبارزه با استقلال جوامع اسلامی

واکنش یهود نسبت به تغییر قبله مسلمین نیز با هدف پراکنده کردن مسلمانان و شکاف میان آنها همراه است، چرا که موضوع قبله و تغییر آن، از عوامل مهم در حفظ استقلال فرهنگی جامعه است.

از آغاز بعث تا سال دوم هجرت، پیامبر و مسلمانان به سوی بیت المقدس نماز می خوانند، اما از آنجا که امت اسلامی را سه پیوند مشترک یعنی خدای واحد، کتاب، و قبله واحد با یکدیگر مرتبط می سازد؛ پروردگار به پیامبر مأموریت می دهد تا به سوی کعبه نماز گزارد. قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ. (بقره/ ۱۴۴) هر چند یهودیان، پیش تر، به مسلمانان طعن می زدند که چرا شما به سوی قبله ما نماز می خوانید، اما، اکنون تابع این قبله نیستند. (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۴۱۳) بدین ترتیب یهود، بهانه ای دیگر برای ایجاد تفرقه فراهم کرده (دروزه، بی تا، ج ۲، ص ۱۵۳)، نماز خواندن به سوی بیت المقدس را شرط ایمان آوردن خود قرار می دهد. در این اوضاع، اگر پیامبر (ص) تمام معجزاتی

که از او می خواهند راهم نشان دهد و با دلایل قاطع و روشن، حقانیت قبله مسلمین را روشن سازد، یهودیان به دلیل لجاجتی که دارند، بر شرط خود پافشاری می کنند و موجبات سرگردانی و تشویش اذهان عمومی نسبت به صحت دستورات پیامبر(ص) را تدارک می بینند. (ر.ک: دروزه، ۱۴۲۹، ج ۶، ص ۲۵۷؛ جعفری، ۱۳۹۰، ص ۱۷۴)

این در حالی است که هرامتی قبله ای مخصوص به خود دارد(بقره/۱۴۸) که مظهر بارز استقلال و حاکمیت هر جامعه دینی به شمار می رود. خداوند متعال با دستور به نماز گزاردن مقابل کعبه، به عنوان قبله اختصاصی مسلمانان، زمینه حفظ وحدت در جامعه اسلامی را فراهم می کند (ر.ک: دروزه، بی تا، ج ۲، ص ۱۵۹) و از این طریق، تمدن اسلامی، بر پایه ستون های مستحکم بنا می شود.

۳- تخریب رهبر جامعه اسلامی؛ بنیان گذار تمدن اسلامی

یهود، از نقش محوری رسول خدا(ص) در ساختن تمدن اسلامی، آگاه است و تأثیر رهبری پیامبر(ص) را در اتحاد امت، به وضوح می بیند؛ از این رو برای ایجاد شکاف بین مسلمانان، سعی می کند تا جایی که ممکن است، از قدر و منزلت آن حضرت نزد عموم بکاهد؛ به عنوان نمونه، با شکست مسلمانان در جنگ احد و تضعیف روحیه آنها، از این موقعیت به نفع خود استفاده کرده، در جهت بدبینی مردم به رهبر جامعه اسلامی شایعه پراکنی می کند و عملیات روانی را به عنوان بهترین حربه در جداسازی مسلمانان به کار می گیرد، بر این اساس، با ادعای خود نسبت به ضعف و سستی دولت نوپای مدینه شروع می کند و با پیمان شکنی ادامه می دهد. (آل عمران/۱۲؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۷۰۶؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۴۴۹) یهود به قصد تشویش اذهان، با همکاری منافقان در مدینه، حتی به تحریف سخنان پیامبر(ص) می پردازد. (دروزه، ۱۴۲۹، ج ۹، ص ۱۲۹) با این حال کوشش این دشمنان در بی اعتماد کردن مردم نسبت به آن حضرت، حاصلی ندارد؛ چنانکه گرایش روز افزون به آیین اسلام بخصوص در اواخر حیات پیامبر(ص) این مطلب را تأیید می کند.

نتیجه گیری

در این پژوهش، پس از مطالعه دیدگاه برخی از مفسران متقدم و معاصر، همچنین مراجعه به بعضی از آثار قرآنی - تاریخی محمد عزه دروزه در زمینه تأثیر اقدامات یهود بر شکل گیری تمدن اسلامی در عصر بعثت، نتایج زیر حاصل شد:

(۱) آیات قرآن کریم، روش های یهود عصر پیامبر (ص) در مقابله با ایجاد تمدن اسلامی را در لایه های مختلفی ترسیم می کند و نوع واکنش پیامبر (ص) را به وضوح نشان می دهد.

(۲) با توجه به تکیه اصلی تمدن اسلامی بروحی الهی، اولین و مهم ترین هدف یهودیان، ایجاد اختلال در رساندن پیام قرآن به مردم معاصر نزول است. بدین منظور، سران یهود، پس از انکار اصل وحی، از اشاعه حقیقت نبوت پیامبر (ص) آن طور که در تورات تحریف نشده آمده است، جلوگیری می کنند و با ایجاد شبهات در افکار عمومی مانع از رسوخ تعالیم و حیانی قرآن بر قلب مردم می گردند.

(۳) یکی از راه کارهای یهود برای مقابله با استحکام پایه های تمدن اسلامی، جانبداری از مخالفان پیامبر (ص)؛ یعنی مشرکان و منافقان است. این کار از همان ابتدای دعوت در مکه با حمایت های فکری از کفار قریش و پس از آن بوسیله مشارکت در امور اطلاعاتی و نظامی با مشرکان و منافقان صورت می گیرد.

(۴) از آن جا که اتحاد اقشار مختلف در جامعه عرب معاصر نزول، یکی از اساسی ترین عوامل دستیابی به تمدن اسلامی است، سران یهود با تکیه بر اصل تفرقه افکنی در میان مسلمانان و قبایل مختلف، می کوشند تا به شکل های گوناگون، جامعه اسلامی را از هم بگسلند و با شایعه سازی نسبت به شخصیت و اهداف پیامبر (ص)، حکومت اسلامی آن حضرت را زیر سؤال برند.

(۵) خداوند متعال که با هدف تربیت و هدایت بشر و بوجود آوردن جامعه ای پیشرفته در جنبه های مادی و معنوی، رسول اکرم (ص) را مأمور پایه گذاری تمدن اسلامی می

کند، ایشان را در مقابل مانع بزرگی چون سران پیمان شکن یهود، مورد حمایت الهی قرار می دهد. رسول خدا (ص) نیز بدون لغزش از مبانی و اصول اعتقادی خود، به شیوه تعامل یا تقابل با آنها رفتار می کند.

۶) یهود، با همه ابزارهایی که به کار می گیرد، در رسیدن به هدف خود برای ریشه کن کردن تمدن اسلامی، شکست می خورد. چرا که رسول خدا (ص) با الهام از آموزه های وحیانی و به کار گرفتن تدابیر هوشمندانه، بذراسلام را در سراسر عالم پراکنده می کند تا نهال آن به دست اهل بیتش سامان دهی شود و اعتقادات قرآنی و اخلاق اسلامی، تحت لوای ولایت آنان رواج یابد.

۷) در عصر غیبت امام زمان (ع) وظیفه امت اسلامی آن است که با اتحاد و انسجام و بیداری و بصیرت قرآنی نقش های پیدا و پنهان صهیونیست بین الملل را شناسایی و با همان شیوه های تقابلی رسول الله (ص) به صورت فعال به میدان آمده و تمدن اسلامی را احیاء و به منصفه ظهور امام زمان (ع) برسانند.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

فهرست منابع

قرآن کریم

بهنیاافر، احمد رضا (۱۳۹۱)، «شاخصه های تمدن اسلامی و انطباق آن با مؤلفه های بیداری اسلامی»، مجله پانزده خرداد، شماره ۳۴.

جرجی زیدان و گوستاویلویون، (۱۳۶۸)، نقد و بررسی از دو کتاب تمدن اسلام و عرب، به تحقیق هادی خاتمی بروجردی، تهران: ناصر خسرو، چاپ دوم.

جعفری، یعقوب (بی تا)، تفسیر کوثر، قم: هجرت، چاپ اول.

جعفری، یعقوب (۱۳۹۰)، تاریخ اسلام از منظر قرآن، قم: معارف، چاپ پنجم.

حلبی، علی اصغر (۱۳۶۵)، تاریخ تمدن اسلام، تهران: بنیاد، چاپ اول.

دروازه، محمد عزه (بی تا)، تاریخ بنی اسرائیل من أسفارهم، بیروت: المكتبة العصرية، چاپ اول.

----- (بی تا)، سیره الرسول صور مقتبسه من القرآن الکریم، بیروت: المكتبة العصرية.

----- (۱۴۲۹)، تفسیر الحلیث، تونس: دارالغرب الاسلامی، چاپ دوم.

دورانت، ویلیام جیمز (۱۳۷۰)، تاریخ تمدن (مشرق زمین؛ گاهواره تمدن)، تهران: سازمان انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.

قربانی، زین العابدین، (بی تا)، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: فرهنگ اسلامی، چاپ دوم.

قمی، علی بن ابراهیم (۱۳۶۳)، تفسیر القمی، قم: دارالکتاب.

طباطبایی، سید محمد حسین (بی تا)، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم.

طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، تهران: ناصر خسرو.

طبری، ابو جعفر؛ محمد بن جریر (۱۴۱۲)، جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دارالمعرفه.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

مغنیه، محمد جواد (۱۴۲۴)، تفسیر الکاشف، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول.

منتظرالقائم، اصغر، (۱۳۸۶)، تاریخ اسلام «تا سال چهارم هجری»، تهران: سمت، چاپ سوم.

از دیگر منابع مور مطالعه:

تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی از محمد رضا خسروی، تهران، نشر آن، ۱۳۸۱.

تفسیری تاریخی از یهود براساس قرآن کریم از دکتر کاظم شاکر در فصلنامه کتاب قیم، شماره ۶، سال ۱۳۹۱.

فرهنگ و تمدن اسلامی از محمد جواد باهنر، قم، نشر حجت.

عوامل دشمنی یهود با اسلام از سید صمد موسوی در مجله مبلغان، شماره ۱۱۹، سال ۱۳۸۹.

۱۳۴

فصلنامه قرآنی کثر: بهار ۹۴، شماره ۵۳